

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ПРИ РЕЛОКАЦІЇ МЕШКАНЦІВ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Сергій КОРОЄД

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. президента*

*Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Термін «релокація» в умовах воєнного стану в законодавстві з'явився у зв'язку із прийняттям 28 липня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави». Водночас в науковій літературі цей термін пов'язується не лише зі зміною фізичного розтушування підприємств з тимчасово окупованої території (території ведення бойових дій) та переведення працівників, а й переїздом людей з інших причин¹. Тому цілком можливим буде застосування цього терміна до внутрішньо переміщених осіб, які покинули (залишили) своє місце проживання на тимчасово окупованій території України.

Основні юридичні гарантії прав для таких осіб встановлено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон). Зокрема стаття 5 вказаного Закону хоч й має назву «Захист прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території» та встановлює основні напрями захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях, проте поширюється також й на громадян, які залишили тимчасово окуповану територію. Це прямо випливає, зокрема, з положень ч. 3 ст. 5 зазначеного Закону, якою передбачено, що за фізичними особами незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме

¹ Запухляк, І., & Красняк, О. (2022). Релокація: суть, типи та проблеми. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 312(6(2)), 257, 258. [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-43](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-43)

майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо таке майно набуто відповідно до законів України. Водночас за змістом зазначеного Закону громадяни України з тимчасово окупованої території користуються на території України й іншими правами, зокрема: правом на безоплатну вторинну правничу допомогу з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (у тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією території України, у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» (ч. 12 ст. 5 Закону); правом на оформлення, обмін документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України за місцем звернення особи (ч. 1 ст. 6 Закону); правом на отримання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях; правом доступу до закладів освіти України (п.п. 5,7 ч. 2 ст. 5 Закону), правом на здобуття або продовження здобуття освіти певного рівня у порядку, визначеному законодавством, на території інших регіонів України за рахунок коштів державного та/або місцевого бюджету з наданням місця в гуртожитку на час навчання (ч. 12 ст. 7 Закону). Зокрема останнє право забезпечується встановленням: квоти бюджетних місць для прийому до закладів вищої освіти вступників, місце проживання яких задекларовано (zareєстровано) на тимчасово окупованих територіях; особливостей прийому на навчання осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, територія активних бойових дій або територія активних бойових дій, на якій функціонують державні електронні інформаційні ресурси або які переселилися з неї після 01 січня року вступу (Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 10 лютого 2025 року № 168).

Релокація мешканців тимчасово окупованої території надає їм також юридичні гарантії прав внутрішньо переміщених осіб. Зокрема такі особи: звільняються від негативних наслідків невиконання грошових зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики; можуть брати участь в регіональних довгострокових програмах з пільгового кредитування (у тому числі – іпотечного) будівництва або придбання

житла (ст.ст. 9-2, 17 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»); можуть отримувати субсидію на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення (Порядок реалізації експериментального проекту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2024 р. № 1225).

Раніше ми вже згадували статтю 5 Закону, яка має назву «Захист прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території», і навели вище її основні положення. Проте норми, які містяться в зазначеній статті, визначають не напрями (способи) захисту прав і свобод, а за своїм змістом являють собою юридичні гарантії таких прав. Водночас, на наше переконання, подібні юридичні гарантії прав і свобод для внутрішньо переміщених з тимчасово окупованої території (території ведення бойових дій) осіб мали б створювати для людини такі умови, які б дозволили забезпечити в першу чергу конституційне право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст.48 Конституції України). А це пов'язане, в першу чергу, із забезпеченням юридичних гарантій трудових прав внутрішньо переміщених осіб (адже, за Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», наприклад, навіть за умови надання місцевою державною адміністрацією внутрішньо переміщеній особі у тимчасове користування житлового приміщення або соціального житла, обов'язковою умовою є оплата вартості житлово-комунальних послуг. Водночас безкоштовне харчування передбачено тільки для дітей з числа внутрішньо переміщених, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах).

На сьогодні вищевказаний Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» гарантії трудових прав встановлює лише для суддів, які працювали в судах України, розташованих на тимчасово окупованій території України, і виявили бажання переїхати у зв'язку з її тимчасовою окупацією Російською Федерацією; таким суддям гарантується право на переведення на посаду судді до суду на іншій території України. Водночас, наприклад, для державних службовців

подібна гарантія не передбачена. Єдиною універсальною гарантією трудових прав для всіх внутрішньо переміщених осіб, встановленою в законі, варто назвати заборону випробування при прийнятті на роботу (ч. 3 ст. 26 КЗпП України), хоча дієвість застосування вказаної гарантії на практиці видається сумнівною з огляду на договірний характер трудових відносин. Більш дієвим є передбачений Законом України «Про зайнятість населення» механізм компенсації: витрат роботодавця на оплату праці (але не вище двох розмірів мінімальної заробітної плати, установлені законом) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у два рази; витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб. Разом з тим, працівник – внутрішньо переміщена особа, який виїхав за межі території України, має право у період дії воєнного стану отримати відпустку без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у заяві, але не більше 90 календарних днів (ч. 4 ст. 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»).

З урахуванням зазначених та інших проблем правового регулювання юридичних гарантій прав і свобод мешканців тимчасово окупованої території, які стали внутрішньо переміщеними особами, необхідним є прийняття нової стратегії, на зміну Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р, в якій стратегічними цілями задекларувати передусім розроблення і прийняття таких законодавчих змін, які б запроваджували нові або удосконалювали існуючі механізми забезпечення внутрішньо переміщеним особам конституційного права на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло, а також дієві механізми реалізації конституційних прав на житло і на працю.